

Верховний
Суд

Огляд останніх правових позицій Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду

Євген Синельников
суддя Верховного Суду
Касаційний цивільний суд

Можливість, за певних обставин, вирішення спору судом без висновку органу опіки та піклування. Постанова ОП КЦС від 11.12.2023 у справі № 523/19706/19

Передбачена частинами четвертою та п'ятою статті 19 СК України обов'язковість висновку органу опіки та піклування у відповідних категоріях цивільних справ не може абсолютизуватися. У разі, якщо з тих чи інших причин такий висновок отримати не можна, суд має вирішити спір за наявними у справі доказами. Якщо з тих чи інших причин орган опіки та піклування відмовиться надати свій висновок у справі, де за приписами частин четвертої та п'ятої статті 19 СК України надання ним такого висновку є обов'язковим, ця обставина не означає неможливості розгляду та вирішення спору. Протилежний підхід є рівнозначним відмові у доступу до правосуддя і означав би порушення положень статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Зазначений підхід має загальний характер і є цілком справедливим для випадків, коли не було отримано письмового висновку органу опіки та піклування при розгляді справ, де участь органу опіки та піклування є обов'язковою, з огляду на неможливість надати такий висновок, зокрема, у зв'язку із перебуванням дитини за межами країни, перебуванням дитини на непідконтрольній території, неможливості встановити місце фактичного перебування дитини з одним із батьків тощо.

Позбавлення батьківських прав після досягнення дитиною повноліття. Постанова КЦС ВС від 29.01.2024 у справі № 185/9339/21

У разі подання позову про позбавлення батьківських прав щодо неповнолітньої дитини суд не може відмовити у такому позові з тієї підстави, що під час розгляду цивільної справи і вирішення спору по суті дитина досягла повноліття.

Незважаючи на досягнення дитиною повноліття, суд має встановити обґрунтованість чи необґрунтованість передбачених статтею 164 СК України підстав позову про позбавлення відповідача батьківських прав та ухвалити відповідне судове рішення.

Правове значення письмової згоди одного з подружжя на укладення іншим із подружжя договору на придбання майна, зокрема зафіксованої у тексті договору. Постанова ОП КЦС ВС від 03.06.2024 у справі № 712/3590/22.

Вчинення згоди іншим з подружжя на розпорядження спільним майном є одностороннім правочином, розрахованим на його сприйняття іншими особами, а саме - подружжям, який є стороною договору, та третьою особою (інша сторона договору). Волевиявлення іншого з подружжя (співвласника) на розпорядження спільним майном, яке виражено у згоді, адресоване та сприймається як подружжям, який виступає стороною договору, так і контрагентом за таким договором. Згода іншого з подружжя (співвласника) на розпорядження спільним майном має значення на стадії укладення договору та є необхідним юридичним фактом для укладення відповідного договору іншим з подружжя, який є стороною договору, з його контрагентом. Сторона договору (інший з подружжя) представляє у відносинах з своїм контрагентом права та інтереси того з подружжя, який надав згоду.

Щодо належного процесуального підтвердження повноважень адвоката. Постанова ОП КЦС ВС від 20.01.2025 у справі № 761/5870/24.

Повноваження адвоката як представника в цивільному судочинстві можуть підтверджуватися договором про надання правничої допомоги, довіреністю або ордером. Ордер є письмовою заявою адвоката про наявність повноважень на представництво інтересів особи на підставі укладеного договору, який може бути оформлений як у письмовій, так і в електронній формі з накладенням електронного підпису. За відсутності відомостей про недійсність свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю або його скасування, суд не має підстав ставити під сумнів статус представника як адвоката.

Щодо підстав припинення емфітевзису. Постанова ОП КЦС ВС від 20.01.2025 у справі № 390/25/22.

Емфітевзис є речовим правом, яке може бути припинене лише у випадках, передбачених законом. Встановлення додаткових підстав для припинення емфітевзису договором не допускається. У разі порушення зобов'язань за договором (наприклад, несплати платежів) належним способом захисту є стягнення заборгованості в судовому порядку, а не припинення самого права емфітевзису. Такий захист ґрунтується на положеннях пункту 5 частини другої статті 16 ЦК України, що передбачає примусове виконання обов'язку в натурі.

Окрема думка у справі № 390/25/22: власник земельної ділянки (домінус) має право вимагати розірвання договору (припинення емфітевзису) у випадку істотного порушення користувачем (емфітевтом) умов договору. Таким істотним порушенням може бути систематична (з 2014 по 2021 рік, як вказували позивачки) несплата емфітевтом емфітевтичної плати. Отже відсутні підстави для відмови у позові у зв'язку з невірно обраним позивачками способом судового захисту порушеного права.

Щодо правових наслідків розпорядження особистим майном у спільному заповіті подружжя. Постанова ОП КЦС ВС від 24.02.2025 у справі № 183/4256/21.

Законодавець не допускає оспорення заповіту одним із заповідачів за спільним заповітом подружжя, навіть у разі розпорядження в такому заповіті особистим майном одного з подружжя. Виключається розпорядження в спільному заповіті подружжя особистим майном одного з подружжя і поширення на це майно правового режиму спільної сумісної власності. Тому у випадку розпорядження в спільному заповіті подружжя особистим майном одного з подружжя заповіт в цій частині втрачає чинність та таке майно підлягає спадкуванню за законом.

Окрема думка: розпорядження заповідача і щодо свого особистого (як з'ясувалося після його смерті) майна, здійснене у межах правової конструкції спільного заповіту подружжя, з урахуванням принципу свободи заповіту, поваги до волі заповідача та обов'язковості її виконання, не може свідчити про недійсність/ нікчемність/ нечинність такого заповіту.

Розпорядження особистим майном одного з подружжя у спільному заповіті подружжя свідчить про вільне волевиявлення заповідача на перехід у порядку спадкування майна, вказаного у заповіті, спадкоємцю, вказаному у заповіті. Правові підстави для анулювання такого розпорядження відсутні.

Щодо наслідків ухилення від виконання сімейних обов'язків та підстави відступу від рівності часток подружжя при поділі майна. Постанова ОП КЦС ВС від 24.02.2025 у справі № 206/4992/21.

При поділі спільного майна подружжя суд може відступити від засади рівності часток через негативні обставини (зменшення частки одного з подружжя через ухилення від матеріального забезпечення сім'ї, утримання дітей, приховування чи пошкодження майна) або позитивні обставини (збільшення частки того з подружжя, з ким проживають діти до 18 років або повнолітні непрацездатні діти, якщо розмір аліментів недостатній для їх забезпечення). Ухилення від утримання дитини як підстава для зменшення частки не залежить від наявності договору про аліменти чи судового рішення про їх стягнення.

Дружина просила відступити від рівності часток співвласників нерухомого майна та визнати за нею право власності на 2/3 частини спірної квартири, посилаючись, зокрема, на наявність у позивача за первісним позовом заборгованості зі сплати аліментів на дитину з інвалідністю, яка проживає з нею та має особливі потреби для забезпечення її життєдіяльності.

Щодо розміщення підпису на процесуальному документі. Постанова ОП КЦС ВС від 24.02.2025 у справі № 930/771/23.

Підпис особи, яка звертається з процесуальним документом до суду, підсумовує викладене вище за текстом, що тим самим унаочнює погодження з усім тим, що в ньому наведено. Таким чином, належним виконанням вимог процесуального закону щодо підписання письмового документа є здійснення особою підпису після викладення основного тексту цього документа.

Окрема думка: повернення апеляційної чи касаційної скарги або закриття відповідного провадження через недотримання вимог щодо місця проставлення підпису на процесуальному документі є неправомірним обмеженням конституційного права на судовий захист, оскільки таке право є фундаментальною гарантією реалізації всіх інших прав і свобод.

Щодо наслідків незаконного призупинення дії трудового договору в умовах воєнного стану. Постанова ОП КЦС ВС від 05.05.2025 у справі № 758/4178/22.

При незаконному призупиненні дії трудового договору роботодавець зобов'язаний виплатити працівнику середній заробіток за час вимушеного прогулу за аналогією із застосуванням статті 235 КЗпП України.

Окрема думка: відшкодування заробітної плати та інших виплат працівникам за час призупинення дії трудового договору покладається на державу-агресора. Роботодавець не зобов'язаний виплачувати середній заробіток під час призупинення дії трудового договору.

Щодо права на приватизацію житла Постанова ОП КЦС ВС від 05.05.2025 у справі № 759/1426/22.

Неналежне виконання обов'язку щодо обліку житлових приміщень (квартир) державного житлового фонду, що перешкоджає їх приватизації громадянами, які на законних підставах вселилися та проживають у цих приміщеннях (квартирах) та відповідно до закону мають право на їх приватизацію, не може покладати на цих громадян негативні наслідки такої бездіяльності уповноважених органів державної влади / місцевого самоврядування та тягар ризиків відмови у приватизації житлових приміщень (квартир) з цих підстав.

Щодо можливості оскарження ухвали про забезпечення позову з мотивів порушення прав іпотекодержателя. Постанова ОП КЦС ВС від 05.05.2025 у справі № 466/2651/23.

Арешт майна в порядку забезпечення позову не скасовує пріоритетності прав іпотекодержателя.

Якщо право іпотекодержателя на майно виникло до постановлення ухвали про забезпечення позову, а іпотекодержатель не є учасником справи, його права та інтереси захищаються правилом пріоритетності іпотеки, що виключає необхідність оскарження ним ухвали про забезпечення позову.

Визнання відсутнім права оренди як належний спосіб захисту прав орендодавця Постанови ОП КЦС від 19.02.2024 у справі № 567/3/22, від 02.06.2025 у справі № 144/1440/22.

Належним способом захисту прав орендодавця, який вважає, що зареєстроване право оренди відсутнє (неукладений договір), є його вимога до особи, за якою зареєстроване право оренди, про визнання відсутнім права оренди. Судове рішення про задоволення такої вимоги є підставою для внесення до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно відомостей про припинення права оренди відповідача.

Окремі думки у справі № 144/1440/22

Право власника земельної ділянки може бути захищено судом у передбачений законом спосіб, зокрема – усунення перешкод у користуванні земельною ділянкою шляхом зобов'язання відповідача, який самовільно, за відсутності укладеного договору оренди землі, зайняв земельну ділянку, повернути земельну ділянку її власнику.

Сторона договору оренди землі (власник) вправі вимагати усунення перешкод у користуванні земельною ділянкою, повернення земельної ділянки (стаття 391 ЦК України, ч. 2 статті 152 ЗК України), посилаючись на неукладення договору оренди, а суд має розглянути таку вимогу по суті і у випадку встановлення, що договір оренди не був підписаний обома сторонами, тобто є неукладеним, зазначити про це у мотивувальній частині судового рішення.

Щодо доказів укладення договору банківського вкладу та внесення коштів на депозитний рахунок. Постанова ОП КЦС від 02.06.2025 у справі № 306/44/22.

Розпорядження працівниками банку на власний розсуд коштами вже після передачі їх на депозит не звільняє банк від обов'язку повернути їх вкладнику.

Окрема думка у справі № 306/44/22

Розпорядження працівниками банку на власний розсуд коштами вже після передачі їх на депозит не звільняє банк від обов'язку повернути їх вкладнику.

Проте за обставинами справи, яку розглядала об'єднана палата, внесення коштів вкладником на депозит є недоведеним, про що правильно зазначив апеляційний суд, оскільки розписка не є касовим/платіжним документом.

За обставинами справи грошові кошти в касу банку не вносилися, передавалися у службовому кабінеті начальника відділення банку. Сума банківського вкладу, яку вказує позивач (290 000,00 євро), перевищувала поріг, після якого банку в порядку первинного фінансового моніторингу належало отримати від вкладника докази щодо джерел походження коштів, вжити додаткові заходи щодо поглибленої перевірки тощо, без чого укладення договору і внесення грошових коштів на банківський рахунок не було можливим.

Щодо наявності підстав для зупинення провадження в цивільній справі у зв'язку із здійсненням досудового розслідування у кримінальному провадженні. Постанова ОП КЦС від 02.06.2025 у справі № 943/242/22.

Перебування справи на стадії досудового розслідування не є підставою для зупинення провадження у цивільній справі на підставі п. 6 ч. 1 статті 251 ЦПК України до набрання законної сили судовим рішенням у кримінальному провадженні.

З урахуванням буквального формулювання п. 6 ч. 1 ст. 251 ЦПК України, а також її системного тлумачення у сукупності з іншими нормами права, зокрема нормами КПК України, беручи до уваги закріплене у цій нормі загальне правило для усіх видів судочинства, у більшості з яких відсутня обов'язкова досудова стадія провадження, з огляду на основні засади судочинства та мету впровадження механізму зупинення провадження, передбачуваність строків такого зупинення, ОП КЦС ВС вважала, що правовою підставою для зупинення провадження у цивільній справі на підставі згаданої вище процесуальної норми є саме судовий розгляд іншої справи (судове провадження).

Окрема думка у справі № 943/242/22

Щодо необхідності постановлення ухвали про передачу справи на розгляд Великої Палати Верховного Суду для відступу від висновків Великої Палати Верховного Суду, зроблених у постанові від 15 жовтня 2019 року у справі № 903/129/18 (провадження № 12-72гс19), в постанові від 15 вересня 2020 року в справі № 469/1044/17 (провадження № 14-317цс19), в постанові від 20 липня 2022 року в справі № 910/5201/19 (провадження № 12-37гс21), в постанові Великої Палати Верховного Суду від 05 жовтня 2022 року в справі № 923/199/21 (провадження № 12-1гс22) та в постанові Великої Палати Верховного Суду від 21 червня 2023 року в справі № 905/1907/21 (провадження № 12-1гс23) щодо участі прокурора в судовому процесі.

Щодо спадкування за правом представлення обов'язкової частки іншого спадкоємця. Постанова ОП КЦС від 20.10.2025 у справі № 686/936/22.

- 1) у разі смерті особи, яка має право на обов'язкову частку у спадщині, до відкриття спадщини за заповітом, таке право не спадкується та не переходить до спадкоємців особи, наділеної правом на обов'язкову частку у спадщині;
- 2) правила спадкування за правом представлення (спадкування за законом) не можуть поширюватися на право на обов'язкову частку (спадкування за заповітом).

Щодо наслідків конфіскації земельної ділянки. Постанова ОП КЦС від 20.10.2025 у справі № 686/936/22.

Укладений іноземцем договір оренди успадкованої земельної ділянки сільськогосподарського призначення, яка підлягає конфіскації, не є таким, який порушує публічний порядок.

Конфіскація є примусовою підставою припинення права власності на майно і відноситься до способів набуття права власності державою незалежно від прав попереднього власника, тому інші права (речові, зобов'язальні) стосовно майна, що конфісковане, припиняються в результаті припинення права власності шляхом конфіскації. Припинення права власності іноземця на земельні ділянки для ведення особистого селянського господарства шляхом їх конфіскації на користь держави тягне за собою припинення права оренди цих земельних ділянок.

Верховний
Суд

Дякую за увагу!